

Wystąpienie ministra Wojciecha Kolarskiego podczas prezentacji planów rozbudowy miejsca pamięci byłego obozu koncentracyjnego Gusen

*Szanowny Panie Ambasadorze,
Szanowni Państwo,*

To dla mnie ogromny zaszczyt, że mogę tutaj przemawiać w imieniu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Karola Nawrockiego.

Na wstępie pragnę podziękować Panu Ambadorowi za zaproszenie do rozmowy o sprawie tak ważnej – o przyszłości miejsca pamięci byłego niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego Gusen i upamiętnieniu ofiar tego obozu. Mimo upływu lat sprawa ta pozostaje w pełni aktualna, ponieważ czas nie zmniejsza wagi zobowiązań ani poczucia odpowiedzialności. Jest to szczególna odpowiedzialność Austrii jako państwa, na którego terytorium znajduje się Gusen.

Rozmawiamy bowiem o miejscu szczególnym – miejscu cierpienia dziesiątek tysięcy ludzi, miejscu zbrodni popełnionych przez niemiecką III Rzeszę, miejscu, które należy do historii Austrii i które stanowi jeden z najbardziej dramatycznych rozdziałów historii XX wieku.

Dla Polski jest to również miejsce o znaczeniu wyjątkowym. W obozie Gusen więzionych było bardzo wielu obywateli Rzeczypospolitej – wśród nich przedstawiciele polskiej inteligencji, duchowieństwa, żołnierze podziemia niepodległościowego, ludzie nauki, kultury i życia publicznego. Gusen był jednym z tych obozów, w których realizowana była szczególnie brutalna polityka eksterminacji elit narodu polskiego.

Wiemy, że był to obóz pracy niewolniczej w najbardziej dosłownym sensie tego słowa. Więźniowie byli systematycznie wyniszczani pracą w kamieniołomach i zakładach przemysłowych. Czas przeżycia w obozie wynosił często zaledwie kilka miesięcy, a w wielu okresach – jak wskazują badania – około dwóch miesięcy. Był to system zaprojektowany tak, aby człowieka poniżyć i upodlić, odebrać mu godność, wreszcie doprowadzić do jego fizycznej zagłady.

Dlatego pamięć o Gusen nie jest jedynie sprawą historyczną. Jest przede wszystkim obowiązkiem zadośćuczynienia – poprzez prawdę, która oddaje sprawiedliwość ofiarom i zarazem staje się oskarżeniem wobec sprawców. Prawda o Gusen demaskuje tych, którzy chcieli ukryć swoje zbrodnie i uniknąć odpowiedzialności. Dlatego pamięć o tym miejscu ma wymiar głęboko moralny – jest zobowiązaniem wobec ofiar i jednoznaczną przestrogą dla współczesnych i przyszłych pokoleń.

Szanowni Państwo,

Miejsce pamięci w Gusen musi otrzymać rangę odpowiadającą skali dokonanych tam zbrodni. Polska zabiera głos w tej sprawie nie bez powodu – obywatele polscy stanowili najliczniejszą grupę więźniów i ofiar tego obozu. To daje nam szczególny tytuł i obowiązek wypowiedziania się w kwestii sposobu upamiętnienia tego miejsca

Nasze stanowisko jest jasne: pamięć o Gusen powinna być budowana w oparciu o najwyższe standardy ochrony miejsc zbrodni i miejsc pamięci.

Polska posiada w tej dziedzinie wyjątkowe doświadczenie i jest w tym zakresie krajem wzorcowym. Na naszym terytorium znajdują się najważniejsze miejsca pamięci po niemieckich nazistowskich obozach koncentracyjnych i zagłady – z Auschwitz-Birkenau na czele, które zostały wzniesione na okupowanych przez Niemców polskich ziemiach. Od dziesięcioleci są one chronione i utrzymywane ze środków publicznych. Wypełniamy tę misję także dziś – w czasie, gdy odchodzą ostatni świadkowie, a znaczenie materialnych dowodów zbrodni staje się jeszcze większe. Dysponujemy wiedzą, doświadczeniem i sprawdzonymi rozwiązaniami, które pozwalają zachować te świadectwa dla przyszłych pokoleń w sposób rzetelny i odpowiedzialny.

W ciągu dziesięcioleci wypracowaliśmy standardy ochrony takich miejsc, które są dziś uznawane na świecie za wzorcowe. Standardy te opierają się na kilku fundamentalnych zasadach: autentyzmie miejsca, zachowaniu oryginalnych artefaktów, rzetelności badań naukowych oraz międzynarodowej współpracy ekspertów.

Właśnie dlatego chciałbym w tym miejscu przypomnieć dokument przyjęty podczas Konsylium Ekspersckiego w Berlinie-Wannsee w roku 2017 – tak zwane „Memorandum z Wannsee”.

Dokument ten powstał przy udziale przedstawicieli wielu instytucji międzynarodowych – w tym Centrum Światowego Dziedzictwa UNESCO, Instytutu Yad Vashem, Muzeum Holokaustu w Waszyngtonie, Fundacji Mémoire de la Shoah, a także instytucji polskich, m. in. Instytutu Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego, a także instytucji europejskich zajmujących się ochroną miejsc pamięci.

Sygnatariusze memorandum podkreślili wówczas, że standardy wypracowane w Państwowym Muzeum Auschwitz-Birkenau powinny stanowić punkt odniesienia dla innych miejsc poobozowych w Europie.

Chodzi między innymi o:

- zachowanie autentycznego charakteru miejsca,
- gromadzenie i ochronę artefaktów należących do ofiar,
- utworzenie pracowni konserwatorskiej in situ,
- prowadzenie badań archeologicznych i naukowych in situ we współpracy międzynarodowej,
- tworzenie międzynarodowych rad eksperckich,
- zapewnienie pełnej informacji o przynależności narodowej ofiar,
- rozwijanie działalności edukacyjnej w duchu prawdy historycznej.

Szanowni Państwo,

Z perspektywy Polski wiele z tych standardów w przypadku Gusen nie jest dziś realizowanych, a przynajmniej nie jest realizowanych w wystarczającym stopniu.

Przede wszystkim zwracamy uwagę na kwestię autentyzmu miejsca. Na terenie byłego obozu zachowało się stosunkowo niewiele oryginalnych elementów infrastruktury obozowej. W kolejnych dziesięcioleciach znaczna część historycznej substancji tego miejsca intencjonalnie została zniszczona lub zabudowana.

Dziś szczególnie ważne jest, aby to, co jeszcze pozostało po obozie Gusen, zostało zachowane i odpowiednio wyeksponowane.

Drugą kwestią jest obecność autentycznych artefaktów związanych z więźniami. W miejscach masowych zbrodni takich jak Gusen niezwykle ważne jest, aby każdy mógł zobaczyć rzeczywiste przedmioty należące do ofiar: dokumenty, fotografie, przedmioty osobiste. To one w najbardziej bezpośredni sposób pozwalają zrozumieć skalę i charakter tej zbrodni.

Trzecią sprawą jest potrzeba przeprowadzenia kompleksowych badań archeologicznych we współpracy międzynarodowej na terenie byłego obozu. Badania takie pozwalają nie tylko lepiej poznać historię miejsca, ale także odnaleźć materialne ślady życia i śmierci więźniów.

Czwartą kwestią jest dostęp do źródeł i możliwość prowadzenia badań naukowych. Uważamy, że w miejscu takim jak Gusen powinno funkcjonować centrum dokumentacyjne oraz archiwum dostępne dla badaczy z różnych krajów. Pamięć historyczna musi opierać się na rzetelnej pracy naukowej.

Kolejną sprawą jest sposób przedstawiania historii ofiar.

Z naszej perspektywy niezwykle ważne jest, aby w sposób czytelny i uczciwy prezentowana była struktura narodowościowa więźniów. Chodzi o elementarną prawdę historyczną. Ofiary miały swoją tożsamość – narodową, państwową, kulturową. Odebrano im życie. Po śmierci nie można odbierać im również ich tożsamości.

Dlatego oczekujemy, że w materiałach informacyjnych i ekspozycjach znajdzie się jednoznaczna informacja o strukturze narodowościowej więźniów – z wyraźnym wskazaniem, że to właśnie Polacy stanowili największą grupę osadzonych w Gusen.

Szanowni Państwo,

Chcemy także zwrócić uwagę na potrzebę powołania prawdziwie międzynarodowej rady eksperckiej, która wspierałaby proces tworzenia i rozwijania miejsca pamięci w Gusen.

Rada ta powinna składać się z uznanych specjalistów – historyków, archeologów, muzealników oraz ekspertów zajmujących się ochroną miejsc pamięci – a także przedstawicieli instytucji, które posiadają udokumentowane doświadczenie w zachowywaniu i upamiętnianiu miejsc zbrodni nazistowskich. Tylko taki skład zapewni odpowiedni poziom merytoryczny i wiarygodność podejmowanych działań.

Wreszcie chcielibyśmy podkreślić znaczenie rzetelnego ukazywania charakteru obozu Gusen.

Nie był to zwykły obóz pracy. Był to jeden z najcięższych obozów w całym zbrodniczym systemie Mauthausen-Gusen. Było to miejsce systematycznego wyniszczania więźniów poprzez niewolniczą pracę, głód, terror i przemoc.

Wśród ofiar byli między innymi wybitni przedstawiciele polskiego życia publicznego i intelektualnego. Jedną z symbolicznych postaci jest Stanisław Zalewski – więzień obozu i świadek historii, który przez całe powojenne życie przypominał światu o tragedii Gusen.

Dla Polski pamięć o tych ludziach jest sprawą fundamentalną i szczególnym zobowiązaniem.

Szanowni Państwo,

Nasze postulaty wynikają z przekonania, że miejsca masowych zbrodni III Rzeszy takie jak Gusen wymagają szczególnej odpowiedzialności i najwyższych standardów.

Wierzymy, że możliwe jest osiągnięcie rozwiązania, które w sposób rzetelny i pełny odda prawdę o tym miejscu.

Pamięć o ofiarach III Rzeszy nie może być przedmiotem sporów politycznych ani uproszczeń. Musi opierać się na faktach i prawdzie historycznej.

Tylko w ten sposób oddamy należny szacunek ofiarom, a jednocześnie uczynimy z tego miejsca przestrogę dla współczesnych i przyszłych pokoleń.

Polska pozostaje gotowa do współpracy z władzami Austrii przy tworzeniu miejsca pamięci w Gusen, które będzie odpowiadało charakterowi tego miejsca i skali dokonanych tam zbrodni.

Dziękuję Państwu za uwagę.